

Сєкунова Ю.В.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Савицька А.А.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ З БІЛОРУССІЮ: ІСТОРІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У цій статті у хронологічному порядку розглянуті українсько-білоруські відносини – один із провідних векторів зовнішньої політики України як у минулому, так і сьогодні. Проаналізована спільна історія та визначене місце наших давніх пращурів у складі таких різноманітних політичних організмів, як Київська Русь, Велике Князівство Литовське, Річ Посполита, Російська імперія та Союз Радянських Соціалістичних Республік. Описане підґрунтя виникнення та спростована радянська ідея про єдність трьох братерських східнослов'янських народів: українців, білорусів і росіян. Висвітлене питання спільних українсько-білоруських заходів щодо ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 р. Послідовно розкрита проблематика відносин України та Білорусі у пострадянський період, а саме окреслено такі аспекти: договірно-правову базу, що налічує понад 200 різноманітних міжнародно-правових угод; розвиток політичних зв'язків на рівні керівників держав, встановлення дипломатичних зносин, розвиток процесу демаркації кордонів. Автори зацентрували увагу на сучасному періоді, аналізуючи його крізь призму відносин Білорусі та України із Європейським Союзом і Російською Федерацією, і дійшли висновку про те, що білоруська сторона орієнтована на Росію через чисельні правові та юридичні зобов'язання, тоді як Україна рухається у напрямку євроінтеграції, але це не означає, що шляхи цих держав розійшлися: нині Білорусь є важливим зовнішньополітичним партнером України, який, на думку авторів, вимушений проводити свою політику у проросійському напрямі, та є головним посередником у сфері намагань урегулювати російсько-український воєнний конфлікт на Донбасі, адже Мінськ надає можливість організувати на своїй території майданчик для переговорів. До того ж, ця арбітражна роль Білорусі гарантує її нейтральність, що є надважливим для сучасної політичної ситуації, коли прояви російської агресії загрожують суверенітету України. Запропоновано шляхи для більш ретельної та продуктивної українсько-білоруської міжнародної співпраці.

Ключові слова: Україна, Білорусь, «братній народ», аварія на ЧАЕС, демаркація кордонів, Павло Гриб, авторитаризм, Мінський процес.

Постановка проблеми. Українсько-білоруські відносини – це доволі складне та дискусійне питання, що є особливо животрепетним впродовж декількох останніх років, оскільки має багато підводних каменів. Анексія Криму Російською Федерацією та збройна агресія на сході України є тими факторами, що доводять безумовну актуальність розгляду питання міжнародної політики з Білоруссю, адже саме ця держава виступає третьою стороною для регуляції українсько-російського конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці україно-білоруських відносин присвячено ліву частку наукових публікацій у радянський і сучасний період, адже ця тема не тільки не втрачає своєї актуальності, а ще й стає більш нагальною. Серед сучасників варто виді-

лити публікації П. Клімкіна [1] й О. Бетлій [5]. Недостатньо висвітленою можна вважати галузь прогнозування та розробки шляхів для укріплення дружніх відносин між Україною та Білоруссю.

Постановка завдання. Проблематика, висвітлена у цій роботі, має на меті дослідження зовнішньополітичного клімату між Україною та Білоруссю на різних історичних етапах і підвищення рівня ерудиції й політичної свідомості у сфері україно-білоруських двосторонніх відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна та Білорусь – геополітичні сусіди, історія яких здавна будувалася пліч-о-пліч. Вважається, що білорусько-українські пращури становили етнонаціональну більшість населення Київської Русі. Згодом українські та білоруські землі опинилися у складі Великого Князівства

Литовського – це аж 90% всієї території цього державного утворення. Потім Люблінська унія об'єднала нас із Польським Королівством у Республіку Обох Націй. Цей етап особливо значущий насамперед реінтеграцією українців і білорусів у західний цивілізаційний простір, а саме тим, що наші міста одержали Магдебурзьке право. Навіть можна казати про те, що Україна та Білорусь вже фактично створювали одну соціокультурну ідентичність попри очевидні етнонаціональні розбіжності. Безумовно важливою історичною постаттю, яка яскраво ілюструє зв'язок між нашими народами, вважається гетьман Пилип Орлик – уродженець Білорусі й автор першої Конституції України. На наступних сторінках історії ми потрапляємо до Російської імперії, а після провальних потуг здобути незалежність – до СРСР [1].

Важливо зазначити, що саме на цьому історичному етапі, а особливо після Другої світової війни, яскраво простежується насадження ідеї про три братерські східнослов'янські народи: буцімто українці, білоруси та росіяни – один народ, одна сім'я, де старшим братом є Росія. Спільні риси, які ніби «зближують» українців, росіян і білорусів, мають швидше поверхневий характер і не мають істотного історичного підґрунтя. З кінця XVIII ст. імперський уряд інтенсивно використовував «слов'янську» і «християнську» концепції з метою внутрішнього консолідування населення та заради реалізації зовнішньополітичних мілітаристських цілей. Ідея була в тому, щоб створити на українській, білоруській і російській основі «неподільний народ» з єдиною мовою, культурою та релігією. Саме так і реанімували ідею «єднання» етносів, сформовану ще в Руський період. Ця ж традиція (у допрацьованому варіанті) відновилася в радянські часи та дістала назву «Русского мира». Але приблизно таку ж «єдність», зумовлену знаходженням в одному державному організмі, можна приписати українцям і білорусам із поляками, бо ці етноси були у складі Речі Посполитої практично стільки, скільки й у складі Російської імперії. Також цікаво, що оспівувана політиками й поетами трійка слов'янських народів-братів була побудована так, що російська нація була пріоритетною, тобто передбачався процес асиміляції українців і білорусів із росіянами, а не створення якогось нового народу. У такій ситуації зміцнення прямих україно-білоруських відносин без російського втручання взагалі не передбачалося.

Рухаючись за хронологією, бачимо подію, яку не можна обійти стороною – аварія на ЧАЕС

1986 р. Саме українські та білоруські території постраждали найбільше, отож і проблема виявилася нагальною для наших країн. Україна та Білорусь ліквідовують наслідки катастрофи на ЧАЕС спільними зусиллями, зокрема організовують співпрацю за японськими проектами «Сакасава – Чорнобиль» і «АЙФІКА». Ця співпраця реалізується на основі угод про партнерство між Міністерствами охорони здоров'я України та Республіки Білорусь [3, с. 216]. Також Україна та Білорусь були учасниками систем ООН, які здійснили понад 230 різних проектів, пов'язаних із проведенням досліджень і відновленням навколишнього середовища внаслідок аварії на ЧАЕС.

Далі – пострадянський період. У 1991 р. в Біловезькій пуці вирішилася доля СРСР: саме Білорусь та Україна донесли новину про розпад Радянського Союзу до Москви. Протягом наступних 28 років нормативно-правова база національного співробітництва між Україною і Республікою Білорусь суттєво примножилася. Основоположні документи, що стали фундаментальними у розвитку взаємин між державами, були підписані вже в 1990-х рр. До них належать, зокрема, Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь (підписаний 17 липня 1995 р.); Договір про державний кордон між Україною та Республікою Білорусь (1997 р., набув чинності у 2015 р.) і Договір про довгострокове економічне співробітництво між Україною та Республікою Білорусь на 1999–2008 рр. У 2005 р. база українсько-білоруського співробітництва складала вже понад 200 двосторонніх міжнародних договорів та інших міжнародно-правових документів [3, с. 215]. Політичні відносини на рівні керівників держав також розвивалися: робочі поїздки, консультації, зустрічі на самітах і форумах – все це було основою рушійною силою вдосконалення відносин між державами. Міждержавні відносини у сфері дипломатії встановилися 27 січня 1991 р. – відразу ж після створення СНД [3, с. 216]. Наприкінці червня 1992 р. Володимир Желіба (перший посол України в Республіці Білорусь) вручив вірчі грамоти, а 12 жовтня 1993 р. це зробив і посол Білорусі в Україні Віталій Курашик.

Особливої уваги заслуговує ще й тема українсько-білоруського кордону. Правовою основою для регулювання цього питання є два документи: Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь (1995 р.), у якому обидві сторони «визнають непорушність існуючих між ними державних кордонів і підтверджують, що не мають ніяких територі-

альних претензій одна до одної і не висуватимуть таких претензій у майбутньому» [4]; Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон (1997 р.), що того ж року був ратифікований Україною, але через політико-економічні чинники Білорусь утримувалася від обміну ратифікаційними грамотами аж до червня 2013 р. – лише тоді ця угода набрала чинності та розпочався офіційний процес демаркації кордонів.

Щодо аналізу сучасного етапу, то доцільно буде взяти до уваги методи оцінювання політичної ситуації зовнішніх спостерігачів і розглядати україно-білоруське співробітництво крізь призму відносин обох країн із ЄС і Російською Федерацією. Відомо, що українська сторона орієнтована на євроінтеграцію, НАТО та розвиток демократичних інститутів, тоді як Білорусь спрямована на Москву, про що свідчать реальні факти. Як відомо, Республіка Білорусь є одним із членів ЄАЕС, а Договір про створення союзної держави (1999 р.) визначає порядок міждержавних білорусько-російських відносин. На основі цієї угоди офіційний Мінськ на міжнародній арені дотримується «Програми узгоджених дій (з Російською Федерацією) у сфері зовнішньої політики»; активно модернізує двостороннє співробітництво в галузі військового і військово-технічного співробітництва з Російською Федерацією; формує міжрегіонального військового угруповання [5, с. 5]. Ба більше, в березні 2014 р. білоруська делегація проголосувала проти резолюції Генасамблеї ООН щодо територіальної цілісності України, а також проти резолюцій щодо ситуації з правами людини в Криму і ситуації на окупованих територіях України у 2016–2018 р. Ще один кричущий приклад – викрадення українського громадянина Павла Гриба з Гомеля у 2017 р. російськими спецслужбами, що ставить під сумнів безпечність перебування будь-якого українця на території Білорусі.

Також важливо наголосити на тому, що Росія та Білорусь – це країни де-факто авторитарні, що укріплює позиції їхнього співробітництва. Уже більше ніж чверть століття Республіка Білорусь не знає іншого президента, окрім Олександра Лукашенка, політичні партії створені для видимості, незалежна преса відсутня, а опозиція розчавлена. У міру переродження політичного режиму в Росії стало зрозуміло, що ці сусіди дуже схожі за своїм політичним устроєм і ставленням до демократії, щоправда, за частиною радянської та ізоляції від країн Заходу Білорусь дещо обходить Росію. Якщо подивитися на речі, зроблені протягом більш ніж

останніх 25 років, то схоже на те, що російський режим дійсно їх повторює: фактична націоналізація всіх активів, замикання всіх основних фінансово-економічних потоків, консолідація влади, виникнення персоналістського режиму, придушення ЗМІ й опозиції. Щодо становища опозиції, то не можна не навести найактуальніший сьогоднішній приклад – це дострокові білоруські вибори до парламенту, що відбулися 17 листопада 2019 р. Згідно з оприлюдненими результатами, для опозиції не знайдеться місця в оновленому складі парламенту. Організація з безпеки й співробітництва в Європі ці результати не визнала. Незалежна Білорусь провела вже сьомі парламентські вибори, але світ визнав лише одні.

Але чому ж тоді двосторонні відносини між Україною й авторитарною проросійською Білоруссю не характеризуються як однозначно ворожі? Можна припустити, що офіційний Мінськ вимушений дотримуватися вказівок із Москви – це є наслідком ескалації білорусько-російських відносин. Наприклад, 29 березня 2014 р. відбулася зустріч Олександра Лукашенка з виконувачем обов'язків президента України Олександром Турчиновим. Президент Білорусії запевнив, що у жодному разі Україна не буде атакована з території Республіки Білорусь. Водночас він підкреслив, що фактично АР Крим стала частиною російської території; у разі, якщо Білорусь потрапить у становище вимушеного вибору, то рішення буде прийняте на користь Росії з огляду на правові та юридичні зобов'язання [5, с. 10]. Або інший факт, що стосується позиції Білорусії під час голосування за ухвалення резолюції «Територіальна цілісність України». Як зазначають білоруські колеги, Білорусь тоді ще не визначалася як арбітражна сторона щодо вирішення кризової ситуації на Донбасі, а тому в неї не було аргументів, якими можливо було б обґрунтувати Москві, чому вона мала утриматися від голосування. З іншого боку, Білорусь не могла голосувати всупереч рішенням Москви відповідно до домовленостей в рамках Договору про союзню державу. Однак відразу ж після того президент Олександр Лукашенко і Міністерство закордонних справ Білорусії зробили декілька заяв, які суперечили голосуванню на Генеральній Асамблеї [5, с. 11]. Тому політику Мінська найдоцільніше характеризувати як таку, що маневрує між російським і західним векторами розвитку.

Не можна забувати також і про те, що Мінськ досі залишається єдиним справним майданчиком для зустрічей у рамках врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. Якщо згадати події 2014 р.

та абсурдну позицію Росії, то, напевно, Мінськ був найоптимальнішим місцем, де реально було організувати круглий стіл. 05 вересня 2014 р. в Мінську відбулося перше засідання Тристоронньої контактної групи ОБСЄ по Україні. Значення Мінська-II, як і мирного процесу загалом, для інтересів України залишаються предметом суперечок, але він, безсумнівно, став центральним чинником її внутрішньої та зовнішньої політики, а також безпекових планів. Білорусь докладає усіх зусиль, аби відіграти в Мінському процесі більш вагому роль, аніж забезпечення учасників кавою і кімнатою для перемовин. На конференції Мінський діалог Трек-II у лютому 2016 р. міністр закордонних справ Білорусі Володимир Макей заявив, що Мінськ готовий взяти на себе повністю логістичний, протокольний і канцелярський супровід діяльності «Тристоронньої контактної групи». Насправді білоруський МЗС вже виконує більшу частину цих функцій. Білоруські колеги вважають, що навіть один цей факт перетворює Білорусь на ключового для Києва партнера, а отже, останній повинен активізувати свою комунікацію та координацію з Мінськом [5, с. 12-13]. Нині Мінськ вважається глухим кутом, і логічним є пошук нових форматів і локацій, але Україні вкрай важливо пам'ятати про те, що Мінський формат посилює здатність Білорусії не брати участі в антиукраїнських чи антизахідних ініціативах, а отже, зміцнює безпеку України.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що навіть всупереч абсурдності концепції про три братерські східнослов'янські народи українці та білоруси мають значне історичне підґрунтя та вигідне геополітичне положення для побудови дружніх зовнішньополітичних відносин. На жаль, нинішній стан відносин не можна характеризувати однозначно: вони й теплі, й холодні; й вигідні, й корисливі, адже влада Білорусії приміряє на себе роль вимушеного сателіта Москви з деякими представницькими функціями. На нашу думку, покращення становища можливе за умови реалізації таких пунктів, як:

1. Зміна орієнтації Білорусії на проєвропейську. Ця ідея дещо утопічна, адже Росія має надзвичайно потужні важелі впливу на Білорусь, і Олександр Лукашенко навряд чи змінить свої уста-

лені позиції, тому реалізація такого плану потребує рішучості та проведення дійсно масштабних дій, але у найближчій перспективі – це недопустимість створення Союзної держави, де президентом Білорусії лишиться Олександр Лукашенко, в Росії буде новий президент (за результатами президентських виборів у Росії 2024 р.), а Володимир Путін стане очільником цієї Союзної держави й матиме під власним контролем такі важливі галузі, як оборона, правоохоронна система та зовнішня політика.

2. Усунення недоліків чинного Мінського формату, аби не ставити під сумнів нейтральне позиціонування Білорусії щодо конфлікту. Одним із варіантів може бути спроба розширити нормандський формат.

3. Зміцнення економічно-торгівельних позицій партнерства та недопущення повторення «торговельної війни».

4. Розвиток двосторонніх економічних проєктів для спільного виграшу від співпраці з третіми країнами.

5. Розробка регіональних проєктів у рамках двосторонніх чи багатосторонніх механізмів.

6. Українсько-білоруський кордон, на жаль, характеризується як предмет маніпуляцій і дезінформації з боку окремих політичних діячів не лише України та Білорусії, але і сторонніх держав. Це формує взаємну недовіру між керівниками двох держав і створює основу для спекуляцій у засобах масової інформації. Динаміка збільшення прикордонного моніторингу й активізація демаркаційних робіт вказують на активну колективну роботу з посилення безпеки. Позитивною практикою може стати належний контроль за державним кордоном, але не перетворення його на «залізну завісу» між країнами, що тільки погіршить ситуацію; спільне опрацювання прес-службами прикордонних служб медійних повідомлень і прес-релізів щодо ситуації на прикордонній території, а також прецедентів широкомасштабних правопорушень режиму перетину українсько-білоруського кордону.

7. Поєднання зусиль у забезпеченні взаємної безпеки перебування громадян України чи Білорусії на українській чи білоруській території; в забезпеченні кібербезпеки та протидії дезінформації, протистояння «гібридній війні».

Список літератури:

1. Клімкін П.А. Україна і Білорусь. Логіка історії. Історична правда. 2018. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2018/03/25/152224/>.
2. Кралуок П.М. Міф про три «братерські східнослов'янські народи». Газета «День» № 31. 2014. URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/mif-pro-tri-braterski-shidnoslovyanski-narodi-prodovzheniya?md_switch_to=main.

3. Чекаленко Л.Д., Федуняк С.Г. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) : підручник. Київ : «Видавничий дім «Персонал», 2010. С. 215–216.
4. Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь : Закон від 16 травня 1997 р. № 267/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/112_692.
5. Бетлій О.В., Прейгерман Є.Л. аудит зовнішньої політики: Україна – Білорусь : дискус. зап. Київ, 2016. С. 5, 10, 11, 12–13.

Siekunova Yu.V., Savytska A.A. UKRAINE'S INTERNATIONAL POLICY WITH BELARUS: HISTORY AND TRENDS

This article considers relations between Ukraine and Belarus in chronological order. It's one of the leading vectors for Ukraine's foreign policy, both in the past and today. The common history and place of our ancient ancestors in such diverse political organisms as Kievan Rus, Grand Duchy of Lithuania, Polish-Lithuanian Commonwealth, Russian Empire and the Union of Soviet Socialist Republics are analyzed. Was described the basis for the emergence and was finally refuted the Soviet idea of the unity of three fraternal East Slavs: Ukrainians, Byelorussians, and Russians. Was raised the issue of joint Ukrainian-Belarusians actions to eliminate the consequences of the Chernobyl nuclear power plant accident in 1986. Questions of relations between Ukraine and Belarus in the post-Soviet period were consistently revealed, namely the following points are outlined: a contractual and legal basis, which includes more than 200 various international legal agreements; development of political relations at the level of heads of states, establishment of diplomatic relations, development of the process of border demarcation. The author focused on the modern period analyzing it through the lens of relations between Belarus and Ukraine with the European Union and the Russian Federation, and concluded that the Belarusian side is focused on Russia through numerous legal and juristic obligations, while Ukraine is moving towards the direction of European integration, but that does not mean that the paths of these states were diverged: now Belarus is an important foreign partner of Ukraine, which, according to the author's opinion, forced to pursue its policy in the pro-Russian direction, and is the main as a mediator in the sphere of efforts to settle the Russian-Ukrainian military conflict in the Donbas, as Minsk provides an opportunity to organize a negotiating site in its territory. Moreover, this intermediary role of Belarus guarantees its neutrality, which is crucial for the current political situation when the manifestations of Russian aggression threaten the sovereignty of Ukraine. Finally, ways for more thorough and productive Ukrainian-Belarusians international cooperation were proposed.

Key words: Ukraine, Belarus, “fraternal people”, Chernobyl disaster, demarcation of borders, Pavlo Gryb, authoritarianism, Minsk process.